

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان زنجان

درس ۶ تقسیمات سیاسی استان

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ
 ای مردم، ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید؛ در حقیقت گرامی ترین شما نزد خدا پرهیزکارترین شماست؛ بی تردید خداوند دانا و آگاه است.

(سوره حجرات - آیه ۱۳)

تقسیمات سیاسی استان

به نقشه زیر توجه کنید. این نقشه آخرین تقسیمات سیاسی استان زنجان را در سال ۱۳۸۹ نشان می‌دهد. همان طور که قبلاً خواندید، مساحت استان زنجان در طی دهه‌های اخیر دستخوش تغییرات فراوانی شده است، به گونه‌ای که از سال ۱۳۵۵ تاکنون،

شکل ۱-۲- نقشه تقسیمات سیاسی استان

مساحت استان ۵ مرتبه تغییر یافته است. براساس آخرین تقسیمات سیاسی کشور، استان زنجان ۷ شهرستان، ۱۶ بخش، ۱۹ شهر، ۴۶ دهستان و ۹۵۸ آبادی دارای سکنه دارد.

همراه با تغییر مساحت استان، تقسیمات داخلی نیز دستخوش تغییراتی شده است و این موضوع سبب تغییراتی در نظام مدیریت و برنامه‌ریزی استان، نوع و میزان تخصیص منابع و اعتبارات، فعالیت‌های اقتصادی و پژوهشی در سطح استان شده است.

بیشتر بدانیم

تقسیمات کشوری استان

ایران تا پیش از دوره مشروطه فاقد قانون تقسیمات کشوری بوده است. برای اولین بار در سال ۱۲۸۵ ه. ش قانون تقسیمات کشوری در ایران وضع شده است. براساس این قانون، ایران به چهار ایالت بزرگ به نام‌های آذربایجان، فارس، خراسان، بلوچستان و کرمان تقسیم و هر ایالت به چند ولایت حاکم نشین و هر ولایت به چند بلوک نایب‌الحکومه نشین تفکیک شده است. با اجرای نخستین قانون، تقسیمات کشوری ایران در سال ۱۲۸۷ کشور به چهار ایالت بزرگ، ۳۸ ولایت و ۱۳۷ بلوک تقسیم و در این تقسیم‌بندی زنجان یکی از ولایت‌های مستقل بود. در سال ۱۳۱۶ قانون تقسیمات کشوری تغییرات اساسی پیدا کرد و قانون جدیدی جایگزین آن شد. طبق قانون جدید ایران به ۱۰ استان و ۳۹ شهرستان تقسیم و شهرستان زنجان به همراه بخش‌های خدابنده و ابهر تابع استان یکم به مرکزیت شهر رشت شد. با تغییرات مختصری که بعد از سال ۱۳۱۶ در قانون تقسیمات کشوری صورت پذیرفت، ایران به ۱۰ استان و یک استان مرکزی تقسیم و در آن تقسیم‌بندی زنجان با نام خمسه تابع استان مرکزی شد. پس از گذشت ۲۴ سال بار دیگر در سال ۱۳۴۰ قانون قبلی مورد بازبینی قرار گرفت و ایران به ۱۳ استان و ۵ فرمانداری تقسیم شد و در آن تقسیمات شهرستان زنجان به همراه اراک، رشت، طالش، لاهیجان و بندر انزلی ضمیمه گیلان شد. در سال ۱۳۴۸ بخش‌های ابهر و خدابنده همزمان به شهرستان تغییر وضعیت دادند و در سال ۱۳۴۹ شهرستان زنجان به اضافه دو شهرستان ابهر و خدابنده از گیلان جدا و به فرمانداری کل تبدیل شد.

با تغییر قانون تقسیمات کشوری در سال ۱۳۵۱، فرمانداری کل زنجان به استان درجه سه ارتقا پیدا کرد و در سال ۱۳۵۶ شهرستان قزوین از استان مرکزی جدا و به استان زنجان پیوست. در سال ۱۳۵۸ استان زنجان شامل ۵ شهرستان (زنجان، ابهر، خدابنده، قزوین، تاکستان) و ۱۴ بخش و ۱۰ شهر یکی از استان‌های ۲۴ گانه کشور شد. در سال ۱۳۷۳ شهرستان قزوین از استان زنجان جدا شد. تا سال ۱۳۷۶ تغییرات دیگری نیز در تقسیمات سیاسی استان صورت گرفت، ماه‌نشان به شهرستان ماه‌نشان ارتقا یافت و تاکستان از زنجان جدا و بخش‌های طارم و ایجرود به شهرستان تبدیل شدند. همچنین بخش خرمرده از ابهر جدا و به شهرستان مستقلی تغییر وضعیت داد. در سال ۱۳۹۰ این استان مشتمل بر ۷ شهرستان، ۱۸ کانون شهری، ۱۶ بخش و ۴۵ دهستان و ۹۶۹ آبادی دارای سکنه و ۲۱۱ آبادی خالی از سکنه بود.

فعالیت

- باتوجه به نقشه شماره ۱-۲ به سؤالات زیر پاسخ دهید.
- الف) شهرستان محل زندگی خود را بر روی نقشه نشان دهید.
- ب) نام شهرها بخش‌ها و دهستان‌های شهرستان محل زندگی خود را بنویسید.
- ج) شهرستان محل زندگی شما از نظر مساحت چه رتبه‌ای در استان دارد؟

در جدول زیر، تقسیمات سیاسی استان زنجان در سال ۱۳۹۰ آمده است.

جدول ۱-۲- تقسیمات سیاسی استان زنجان در سال ۱۳۹۰

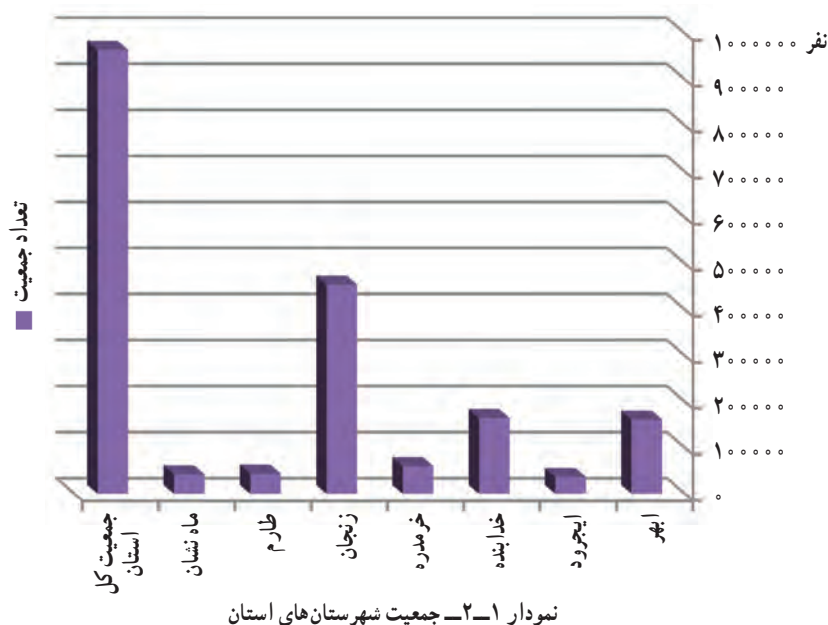
شهرستان	مرکز شهر	بخش	دهستان	شهر
ابهر	ابهر	مرکزی	ابهررود	صایین قلعه هیج
			حومه	
			درسجین	
			دولت آباد	
			صایین قلعه	
سلطانیه		سلطانیه	سلطانیه	
			سنبل آباد	
			گوزلدیره	
ایجرود	زرین آباد	حلب	ایجرود پایین	حلب زرین آباد
			ایجرود بالا	
		مرکزی	گلابر	
			سعیدآباد	

گرماب زرین رود	شیوانات	افشار	قیدار	خدا بنده
	قشلاقات افشار			
	بزینه رود	بزینه رود		
	زرینه رود			
قیدار سهرورد	حومه	مرکزی		
	خرارود			
	سهرورد			
	کرسف			
	سجاسرود	سجاسرود		
خرمدره	الوند	مرکزی	خرمدره	خرمدره
	خرمدره			
زنجان نیک بی ارمغانخانه	چاپاره بالا	زنجان رود	زنجان	زنجان
	زنجان رود پایین			
	چاپاره پایین			
	غنی بیگلو			
	بناب	مرکزی		
	بوغداکندی			
	تهم			
	زنجان رود بالا			
	معجزات			
	قلتوق	قره پستلو		
	قره پستلو بالا			
قره پستلو پایین				
آب بر چورزق	آب بر	مرکزی	آب بر	طارم
	درام			
	گیلوان	چورزق		
	چورزق			
دستجره				
ماه نشان دندی	اورباد	مرکزی	ماه نشان	ماه نشان
	قرزل گچیلو			
	انگوران	انگوران		
	قلعه جوق			

درس ۷ ویژگی‌های جمعیتی استان

در نمودار شماره ۱-۲ جمعیت شهرستان‌های استان را مشاهده می‌کنید. با توجه به این نمودار جمعیت شهرستان محل زندگی خود را با سایر شهرستان‌های استان مقایسه کرده آنها را رتبه‌بندی نمایید. شهرستان محل زندگی شما از نظر جمعیت چه رتبه‌ای در استان دارد؟ به نظر شما این رتبه تابع کدام دسته از عوامل جغرافیایی است؟

ویژگی‌های جمعیت

جمعیت استان زنجان طبق آمار سال ۱۳۹۰ برابر ۱,۰۵۷,۳۳۴ نفر است که با توجه به جمعیت ۷۵۱,۴۹۶,۶۶۹ نفری کشور، ۱/۳۵ درصد جمعیت کشور (رتبه بیست و پنجم کشوری) در این استان ساکن‌اند.

۶۲/۵ درصد جمعیت استان در شهرها و ۳۷/۵ درصد آن در مناطق روستایی ساکن‌اند.

ترکیب جمعیت شهری و روستایی: بررسی ترکیب جمعیت شهری و روستایی استان مشخص می‌نماید که درصد شهرنشینی استان از ۱۲/۲۱ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۶۲/۵ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش و میزان جمعیت روستائین استان از ۸۷/۷۹ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۳۷/۵ درصد در سال ۱۳۹۰ کاهش پیدا کرده است.

از عوامل مهم این دگرگونی می‌توان به مهاجرت‌های روستایی-شهری و تبدیل نقاط روستایی به شهر اشاره کرد.

جغرافیای انسانی استان

جدول ۲-۲- روند تحولات جمعیت شهری و روستایی استان در سال‌های ۹۰-۱۳۳۵

سال	جمعیت استان	درصد شهرنشینی	درصد روستا نشینی
۱۳۳۵	۳۸۶۲۰۱	۱۲/۲۱	۸۷/۷۹
۱۳۴۵	۴۷۶۴۷۲	۲۱/۸	۷۸/۹۲
۱۳۵۵	۵۸۴۸۲۳	۲۸/۶۴	۷۱/۳۶
۱۳۶۵	۷۸۷۳۶۹	۴۳/۰۵	۶۶/۹۵
۱۳۷۵	۹۰۱۷۲۴	۵۰/۱۵	۴۹/۸۵
۱۳۸۵	۹۶۴۶۰۱	۵۸	۴۲
۱۳۹۰	۱۰۱۵۷۳۴	۶۲/۵	۳۷/۵

تراکم جمعیت

تراکم نسبی جمعیت استان طبق آمار سال ۱۳۹۰ برابر ۴۷ نفر در کیلومتر مربع است که نسبت به میانگین تراکم کشور (۴۶) نفر اندکی بالاتر است.

دانش‌آموزان عزیز، آیا می‌دانید این تراکم نسبی چگونه محاسبه شده است؟

شکل ۲-۲- نقشه تراکم جمعیت استان به تفکیک شهرستان

استان زنجان در بین استان‌های کشور از نظر تراکم جمعیت رتبه هجدهم را داراست، وضعیت مناسب استان به لحاظ شرایط جغرافیایی - محیطی و موقعیت ارتباطی از مهم‌ترین عوامل بالا بودن تراکم جمعیت استان به نسبت تراکم کشور است. با توجه به نقشه ۲-۲ کم تراکم‌ترین و پر تراکم‌ترین شهرستان‌ها را بر روی نقشه نمایش دهید.

فعالیت ✓

باتوجه به جدول ۲-۳ :

- ۱- بیشترین و کمترین تراکم نسبی جمعیت مربوط به کدام شهرستان‌هاست؟ دلایل خود را بیان نمایید.
- ۲- تراکم نسبی جمعیت شهرستان محل زندگی خود را طی سال‌های مختلف آماری بررسی کرده علل این تغییرات را با مشورت همکلاسی‌های خود بنویسید.

جدول ۲-۳- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان زنجان در سال‌های (۸۵-۱۳۵۵)

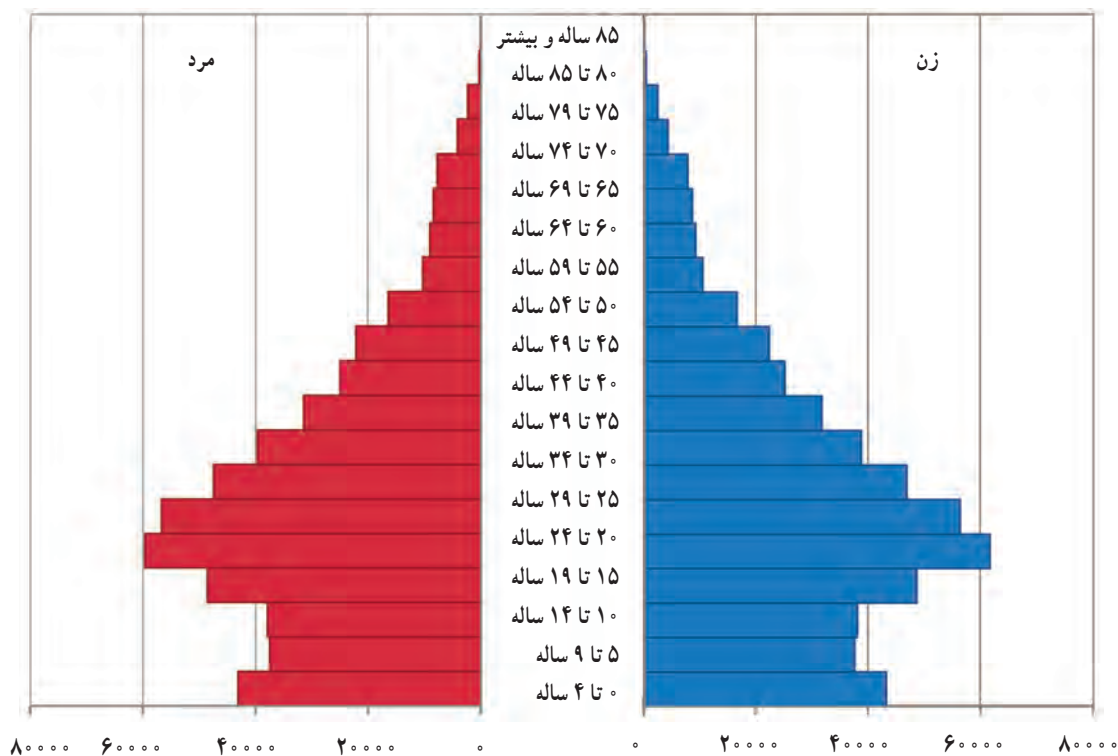
شهرستان	۱۳۵۵ (نفر در کیلومتر مربع)	۱۳۶۵ (نفر در کیلومتر مربع)	۱۳۷۵ (نفر در کیلومتر مربع)	۱۳۸۵ (نفر در کیلومتر مربع)
ابهر	کل	۴۳/۰۳	۴۴/۳۴	۵۳/۸۷
	نقاط شهری	۱۰۹۲/۵۳	۱۸۷۸/۷۴	۳۰۱۱/۱
	نقاط روستایی	۲۱/۹۱	۲۳/۳۵	۲۰/۴
ایجرود	کل	۲۳/۶۲	۲۳/۸۶	۲۰/۰۸
	نقاط شهری	۵۶۱/۹۸	۶۹۵/۳۲	۱۰۰۳/۸
	نقاط روستایی	۲۲/۶۱	۲۲۲/۶۱	۱۸/۲۵
خداابنده	کل	۲۲/۵۹	۲۸/۷۶	۳۲
	نقاط شهری	۷۱۳/۹۳	۱۴۰۵/۲۴	۲۷۲۰/۰۳
	نقاط روستایی	۲۰/۵۶	۲۴/۷۲	۲۴/۱۲
خرمدره	کل	۵۲/۲۸	۹۹	۱۴۸/۶۵
	نقاط شهری	۱۰۰۹/۰۷	۲۳۴۱/۹۷	۳۸۸۴/۲۷
	نقاط روستایی	۲۲/۰۶	۲۸/۱۷	۳۰/۶۷
زنجان	کل	۳۲/۵۶	۴۹/۲۶	۶۷/۳۳
	نقاط شهری	۱۹۳۸/۰۲	۴۱۶۱/۰۲	۶۷۵۳/۸۲
	نقاط روستایی	۱۷/۸۶	۱۷/۵۴	۱۵/۶۳

جغرافیای انسانی استان

۱۵/۸	۱۵/۶۰	۱۳/۹۳	۱۱/۴۶	کل	طارم
۱۵۵۵/۶۸	۱۲۷۴/۵۵	۷۵۵/۹۱	۵۳۸/۱۸	نقاط شهری	
۱۳/۳۵	۱۳/۶۱	۱۲/۷۶	۱۰/۶۲	نقاط روستایی	ماه نشان
۱۹/۰۸	۲۱/۸۲	۲۲/۶۳	۲۲/۳۹	کل	
۱۷۶۱/۱۵	۱۲۰۸/۳	۸۵۴/۰۸	۵۶۴/۶۸	نقاط شهری	کل استان
۱۵/۵۵	۱۹/۴۱	۲۰/۹۴	۲۱/۲۸	نقاط روستایی	
۴۳/۵۲	۴۰/۶۸	۳۵/۵۲	۲۶/۳۹	کل	کل استان
۴۴۳۹/۲۱	۳۵۸۹/۳۳	۲۶۹۰/۶۱	۱۳۲۹/۶۱	نقاط شهری	
۱۸/۳۹	۲۰/۴	۲۰/۳۴	۱۸/۹۴	نقاط روستایی	

ساختمان سنی جمعیت

بررسی هرم سنی جمعیت استان نشان می‌دهد که بیشترین میزان جمعیت استان در گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله قرار دارند که این امر نشان دهنده جوانی جمعیت استان است. به نظر شما عوامل مؤثر در جوانی جمعیت استان کدام‌اند؟ در این زمینه چه اقدامات و سرمایه‌گذاری‌هایی مورد نیاز است؟

نمودار ۲-۲- هرم سنی جمعیت استان زنجان در سال ۱۳۹۰

رشد جمعیت

بررسی روند نرخ رشد جمعیت استان طی سال‌های ۸۵-۱۳۴۵ نشان می‌دهد که استان زنجان نرخ رشدی، برابر با ۱/۸ درصد داشته است. آیا می‌دانید این نرخ رشد چگونه محاسبه شده است؟ مقایسه نرخ رشد جمعیت استان با نرخ رشد جمعیت کشور (۲/۵۴ درصد) پایین بودن نرخ رشد جمعیت استان را نسبت به کل کشور بیان می‌دارد؛ چرا؟ مطالعه میزان رشد جمعیت در شهرستان‌های استان، بیانگر آن است که شهرستان‌های خرمدره و زنجان نرخ رشدی بالاتر از میانگین استان و سایر شهرستان‌ها (ابهر، خداآبنده، طارم، ماه‌نشان و ایجرود) نرخ رشد پایین‌تری دارند.

مهاجرت

مهاجرت به‌عنوان یکی از عوامل اصلی تأثیرگذار بر تغییر و تحول جمعیت می‌تواند علاوه بر دگرگونی‌های شتابان و سریع، پیامدهای ماندگار و عمیقی در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند. استان زنجان همواره در طول سالیان گذشته یکی از عمده‌ترین استان‌های مهاجر فرست در کشور بوده است. مهاجرت در استان زنجان را می‌توان از دو بعد مورد مطالعه قرار داد:

الف) جابه‌جایی درون استانی: مقصد مهاجران درون استانی بیشتر، شهرستان‌های زنجان (۳/۳۵) درصد، ابهر (۷/۲۲) درصد و خرمدره (۱/۱۹) درصد بوده است. قرارگیری این شهرستان‌ها در کریدور توسعه استان، همجواری آنان با رودخانه‌های پرآب و دشت‌های حاصلخیز و استقرار صنایع و کارخانجات در پیرامون آنها از علل اصلی جذب مهاجران به این شهرستان‌هاست.

ب) جابه‌جایی برون استانی: براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استان زنجان مهاجر فرست بوده و در بین هفده استان مهاجر فرست کشور رتبه دوازدهم را داراست. در حقیقت به ازای هر ۱۰۰ نفر که وارد استان می‌شوند ۱۱۵ نفر از آن خارج می‌شوند. بیشترین سهم مهاجران وارد شده به استان متعلق به استان‌های تهران ۳۸ درصد، آذربایجان غربی ۹/۵ درصد و آذربایجان شرقی با ۹ درصد است. همچنین بیشترین سهم مهاجران خارج شده استان مربوط به استان‌های تهران با ۵۹/۸ درصد استان قزوین ۱۰/۵ درصد و استان قم با ۵/۲ درصد می‌باشد.

علل مهاجرت: مهم‌ترین عواملی که در سطح استان (به‌ویژه مهاجرت روستا-شهری) منجر به مهاجرت شده است را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

- دسترسی به منابع درآمد و فرصت‌های اشتغال
- دسترسی به امکانات، خدمات و تسهیلات بهتر
- ادامه تحصیل و بهبود وضعیت آتی فرزندان

درس ۸ شیوه‌های زندگی در استان

تصاویر زیر را نگاه کنید. هر یک از این تصاویر یکی از شیوه‌های زندگی در استان زنجان را نمایش می‌دهد. شما در کدام یک از این نوع سکونتگاه‌ها زندگی می‌کنید؟

شکل ۳-۲- سکونتگاه‌های شهری و روستایی (تصویر سمت راست شهر زنجان سمت چپ روستای بلکانی شیلاندر)

زندگی عشایری

استان زنجان به علت داشتن شرایط طبیعی مناسب برای زندگی عشایری (مناطق بیلاقی و قشلاقی)، از گذشته‌های دور مورد توجه عشایر بوده است. در دوران صفویه که سیاست نقل و انتقال ایلات و تخته قاپو کردن (یکجانشین کردن) عشایر مورد توجه حکام

بود، ایل‌های سون (شاهسون)، اوصانلو، مقدم، افشار، بیگدلی، بیات و خدابنده‌لو در محدوده استان زنجان مستقر شدند. هر چند در حال حاضر این ایلات یکجانشین شده و از طریق رمه گردانی روزگار خود را می‌گذرانند.

برای مطالعه

۱- ایل سون (شاهسون): از ایلات عمده منطقه به‌شمار می‌آیند. این ایل متشکل از قبایل قزلباش و شاهسون‌های طالشی که از استان گیلان مهاجرت کرده بودند و ایل افشار به سرکردگی محمدحسن خان افشار از طایفه اشاقه باشی است که در اواخر قرن دهم هجری به فرمان نادرشاه از حوالی رود اترک مجبور به مهاجرت به این منطقه شدند.

۲- ایل اوصانلو: از جنوب مراغه به این منطقه مهاجرت کرده و به دامپروری و کشاورزی مشغول‌اند.

۳- ایل مقدم: از طوایف آق قویونلوها که در آذربایجان ساکن بوده‌اند محسوب می‌شوند. بخشی از این ایل به دستور عباس میرزا، به منظور جلوگیری از تجاوز ترکمن‌ها به داخل ایران در شمال خراسان و بخشی دیگر در اطراف سلطانیه مستقر شدند که به مرور زمان یکجانشین شده‌اند.

۴- ایل بیات: از طوایف متحد ایل افشار در مسائل سیاسی و نظامی بوده است. با توجه به کوچک بودن، این ایل همیشه به متحد قدرتمند نیاز داشته است.

۵- ایل خدابنده‌لو: این ایل در محدوده شهرستان خدابنده زندگی می‌کنند و احتمالاً نام شهرستان خدابنده برگرفته از این ایل است.

در حال حاضر، تمامی عشایر استان جزء ایل سون‌ها (شاهسون‌ها) می‌باشند که در شمال و شمال غربی استان زندگی می‌کنند.

زندگی روستایی

شکل‌گیری و گسترش فضاهای روستایی از ویژگی‌های طبیعی و انسانی هر منطقه تبعیت می‌نماید. وجود دشت‌های وسیع زنجان، ابهر، قیدار، سلطانیه و... از عوامل مؤثر بر استقرار سکونتگاه‌های روستایی استان زنجان است. دشت‌ها و نواحی هموار استان با دارا بودن منابع آب و خاک مناسب در طول تاریخ، همواره جمعیت زیادی را به خود جذب کرده‌اند، به طوری که بیشتر آبادی‌های پرجمعیت استان در این نواحی استقرار یافته‌اند. وجود نواحی کوهستانی (به‌ویژه در مناطق طارم و ماه‌نشان) موجب شده که بیشتر روستاهای پرجمعیت در امتداد این دره‌ها و کوهپایه‌ها به شکل متمرکز و گاهاً کوهپایه‌ای مستقر شوند. بسیاری از روستاهای پرجمعیت و تاریخی استان در امتداد رودخانه‌هایی چون قزل‌اوزن، زنجان‌چای و ابهرچای غالباً به شکل خطی استقرار یافته‌اند. دانش‌آموزان عزیز، آیا می‌توانید روستاهای شهرستان خود را از نظر شکل ظاهری طبقه‌بندی نمایید؟

شکل ۴-۲- یک روستای متمرکز پایکوهی

شکل ۵-۲- روستای پراکنده - شهرستان طارم

منابع درآمد روستاییان: اقتصاد سکونتگاه‌های روستایی بر پایه بهره‌برداری از زمین استوار است. زراعت، باغداری، دامداری، صنایع دستی و صنایع روستایی^۱ از منابع عمده درآمد روستاییان استان است. اغلب روستاییان ساکن در دشت‌ها و اطراف رودخانه‌های مهم استان، از طریق زراعت امرار معاش می‌کنند. باغداری در روستاهای دره‌ای و پایکوهی استان و دامداری در روستاهای پایکوهی و کوهستانی رواج دارد. صنایع دستی اغلب در زمان اوقات فراغت و بیشتر توسط زنان و دختران انجام می‌گیرد. صنایع روستایی در روستاهای پرجمعیت و اغلب توسط دولت ایجاد شده‌اند.

۱- صنایع روستایی به صنایعی اطلاق می‌شود که مواد اولیه آن در خود روستا تولید شده و با شرایط جغرافیایی روستا انطباق داشته، تقویت‌کننده و پشتیبان کشاورزی و محصولات روستایی است.

شکل ۶-۲- صنایع دستی روستایی

شهرستان طارم بیشترین صنایع روستایی استان را به خود اختصاص داده است. آیا می‌توانید نمونه‌ای از این صنایع را نام ببرید؟ کمبود درآمد در مناطق روستایی استان به علت پراکندگی و کوچک بودن زمین‌های کشاورزی، عدم استفاده از تکنولوژی و تولید به شیوه سنتی و... منجر به مهاجرت‌های روستاییان به شهرها شده است. هر چند خشکسالی در سال‌های اخیر این روند را تسریع کرده است.

زندگی شهری

شهرهای استان زنجان علی‌رغم دارا بودن قدمت تاریخی هم‌ردیف با شهرهای شناخته شده در ایران، پیشینه مدون تاریخی محدودی دارند. اولین نشانه‌های استقرارهای انسانی در شهرهای استان، متعلق به اواخر هزاره دوم قبل از میلاد است. در زمان مادها شهر زنجان به‌عنوان مرکز و محل اسکان لشکر مورد استفاده قرار می‌گرفته است. فرارگیری استان زنجان در مسیر جاده ابریشم و ری قدیم به آذربایجان، باعث رونق نسبی و توسعه شهرنشینی در این منطقه شده است. احیای جاده ابریشم در دوره سلجوقی و توسعه شبکه ارتباطی باعث رونق نسبی شهرهای واقع در مسیر این راه تجاری شد. افزایش سریع شهرنشینی در کشور و به تبع آن استان زنجان، موجب گسترش شهرهای قدیمی و شکل‌گیری نقاط شهری جدید شد.

آیا می‌دانید این نقاط شهری جدید چگونه به وجود آمده‌اند؟

شهرهای استان در دو گروه مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرند:

الف) شهرهایی با قدمت تاریخی، شامل شهرهای زنجان، ابهر، خرمدره، سلطانیه و قیدار حدود ۸۹ درصد جمعیت شهری

استان را به خود اختصاص می‌دهد.

ب) نقاطی که در دهه‌های اخیر به شهر تبدیل شده‌اند، در این گروه شهرهای هیدج، صائین قلعه، ماه‌نشان، آب‌بر، دندی، گرماب، زرین‌آباد، سجاس، زرین‌رود، چورزق، حلب، سهرورد، ارمغان‌خانه و نیک‌پی قرار دارند. ۱۱ درصد جمعیت شهری استان در این گروه زندگی می‌کنند. حداکثر و حداقل جمعیت شهری که در این گروه قرار دارند شامل شهرهای هیدج (۲/۱۱ درصد) و نیک‌پی (۱۸/۰ درصد) می‌باشند.

شکل ۷-۲- نمایی از شهر آب‌بر

زنجان: دسترسی به منابع آب، شرایط مناسب توپوگرافی، جذب مازاد محصول و ارائه خدمات متقابل به حوزه نفوذ، موقعیت ارتباطی مناسب، مرکزیت اداری و سیاسی، گسترش صنایع و احداث دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی موجبات توسعه شهرنشینی در شهر زنجان شده است، به طوری که بیش از ۶۱ درصد جمعیت شهری استان در این شهر زندگی می‌کنند.

برای مطالعه

شکل ۸-۲- امام‌زاده ابراهیم

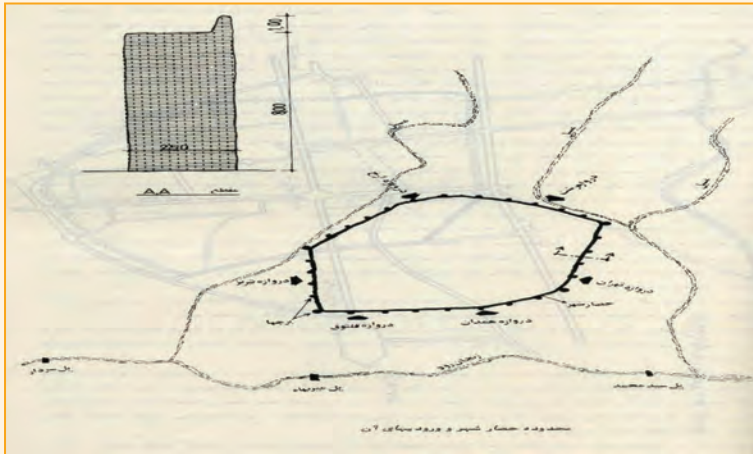
بررسی سیر تکوین و گسترش شهر زنجان از آغاز پیدایش تا مراحل جدید شهرنشینی، فراز و نشیب‌های فراوانی را نشان می‌دهد. به طوری که این شهر، گاه بر اثر هجوم دشمنان تخریب و زمانی با تشکیل حکومت‌های مقتدر در کشور رو به رشد نهاد. این شهر در دوره قاجار با ساخت مسجد جامع (مسجد سید) شکل اسلامی به خود گرفت. در این دوره، شهر دارای شش دروازه ورودی (ارگ، رشت، تبریز، قزوین و دو دروازه در جنوب شهر) بود و بازار به‌عنوان ستون فقرات شهر عمل می‌کرد، دادوستدها، تولید و عرضه کالاها

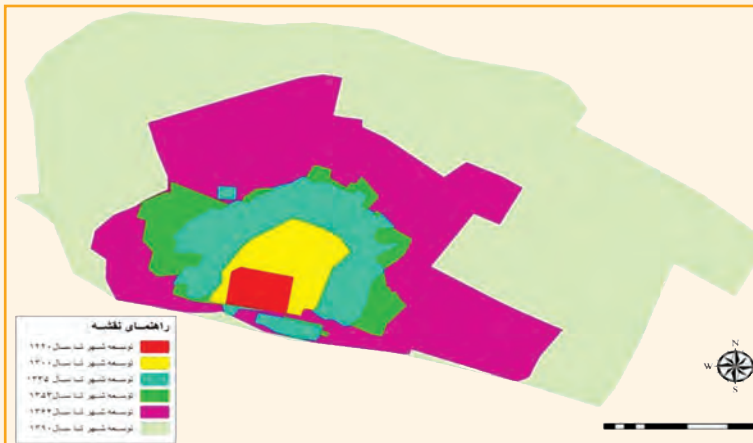
شکل ۹-۲- بازار زنجان در سده ۱۷ میلادی

در آن صورت می‌گرفت. مجموعه بازار زنجان که به دستور فتحعلی شاه قاجار احداث گردید که شامل هشت راسته (زرگرها، بزازها، کفاش‌ها، کلاه‌دوزها، صندوق‌سازها، رنگرزها، میوه فروش‌ها و جگریزها) است.

نخستین مداخلات در بافت‌های شهری زنجان در دهه اول ۱۳۰۰ همزمان با موج نوگرایی در خیابان‌کشی‌ها آغاز و شهر برای ورود اتومبیل آماده شد. اولین خیابان ساخته شده، خیابان شمشیری (شهدا) و پس از آن به ترتیب، خیابان امام (پهلوی سابق) فردوسی و سعدی می‌باشند.

شکل ۱۰-۲- نقشه دروازه‌های قدیمی شهر زنجان

شکل ۱۱-۲- نقشه گسترش شهر زنجان در دوران تاریخی

جغرافیای انسانی استان

اصلاحات ارضی و مهاجرت روستاییان از دهه ۴۰ به بعد باعث رشد سریع شهرنشینی و ایجاد محلات جدید شهری و محلات حاشیه‌نشین در شهر گردید. برای پاسخگویی به مشکلات شهری طرح‌های جامع و تفصیلی شهر تهیه شد و اراضی بیشتری از اطراف شهر به ساخت و سازها اختصاص داده شد. در حال حاضر یکی از مهم‌ترین مشکلات شهری زنجان شلوغی و ترافیک در خیابان‌های اصلی شهر است. یک طرفه کردن اغلب خیابان‌های اصلی شهر، احداث زیرگذرها و ساخت خیابان‌های جدید از اقدامات مسئولان شهری برای مقابله با این معضل است.

شکل ۱۲-۲- یکی از میدانی شهر ابهر

ابهر: ابهر به‌عنوان دومین شهر پر جمعیت استان در حدود ۱۲/۵ درصد جمعیت شهری استان را داراست. موقعیت ارتباطی مناسب، دسترسی به منابع آبی دائمی مطمئن، ایجاد و گسترش صنایع، و... موقعیت مناسبی را برای توسعه این شهر به وجود آورده است.

شکل ۱۳-۲- میدان قائم خرمدره

خرمدره: نام خرمدره تداعی‌کننده باغات و سرسبزی شهر و حومه آن است که در بیشتر سفرنامه‌ها نیز به آن اشاره شده است. واقع شدن شهر در کنار بزرگراه اصلی و ارتباطی استان موجب شده در سال‌های اخیر شتاب بیشتری از نظر شهرنشینی گرفته و به‌عنوان سومین شهر استان ۸/۵ درصد جمعیت شهری را به خود اختصاص می‌دهد.

سلطانیه: فاصله اندک این شهر از خطوط ارتباطی اصلی و کمبود آب در این شهر باعث شده که این شهر علی‌رغم عظمت تاریخی خود تنها یک درصد جمعیت شهری استان را به خود اختصاص دهد.

قیدار: قدمت بالای شهر در مرکزیت سیاسی و اداری شهرستان و حوزه نفوذ وسیع روستایی موجب شده با وجود دور بودن شهر از کریدور توسعه استان ۴/۵ درصد جمعیت شهری استان در این شهر ساکن باشند.

شکل ۱۴-۲- نمایی از شهر قیدار

شکل ۱۵-۲- حاشیه نشینی از مشکلات زندگی شهری در استان

مشکلات زندگی شهری : توسعه و گسترش زندگی شهری علاوه بر افزایش رفاه ساکنان، مشکلات زیادی را برای ساکنان آن فراهم می کند. مدیران و مسئولان شهری با توجه به امکانات و منابع مالی استان سعی در کاهش اثرات این عوامل دارند.

شکل ۱۶-۲- برجی در زنجان

عمده ترین مشکلات زندگی شهری را می توان در موارد زیر خلاصه کرد :

- حاشیه نشینی در زنجان که عمدتاً بر اثر مهاجرت های روستا-شهری به وجود آمده است.
 - تورم، گرانی مسکن و اجاره بها.
 - ترافیک، آلودگی هوا و آلودگی صوتی.
 - کمبود امکانات و ظرفیت های شهری، مانند کاهش سرانه فضای سبز شهری، مراکز تفریحی، آموزشی و فرهنگی.
- چه موارد دیگری را می توان به موارد بالا افزود؟